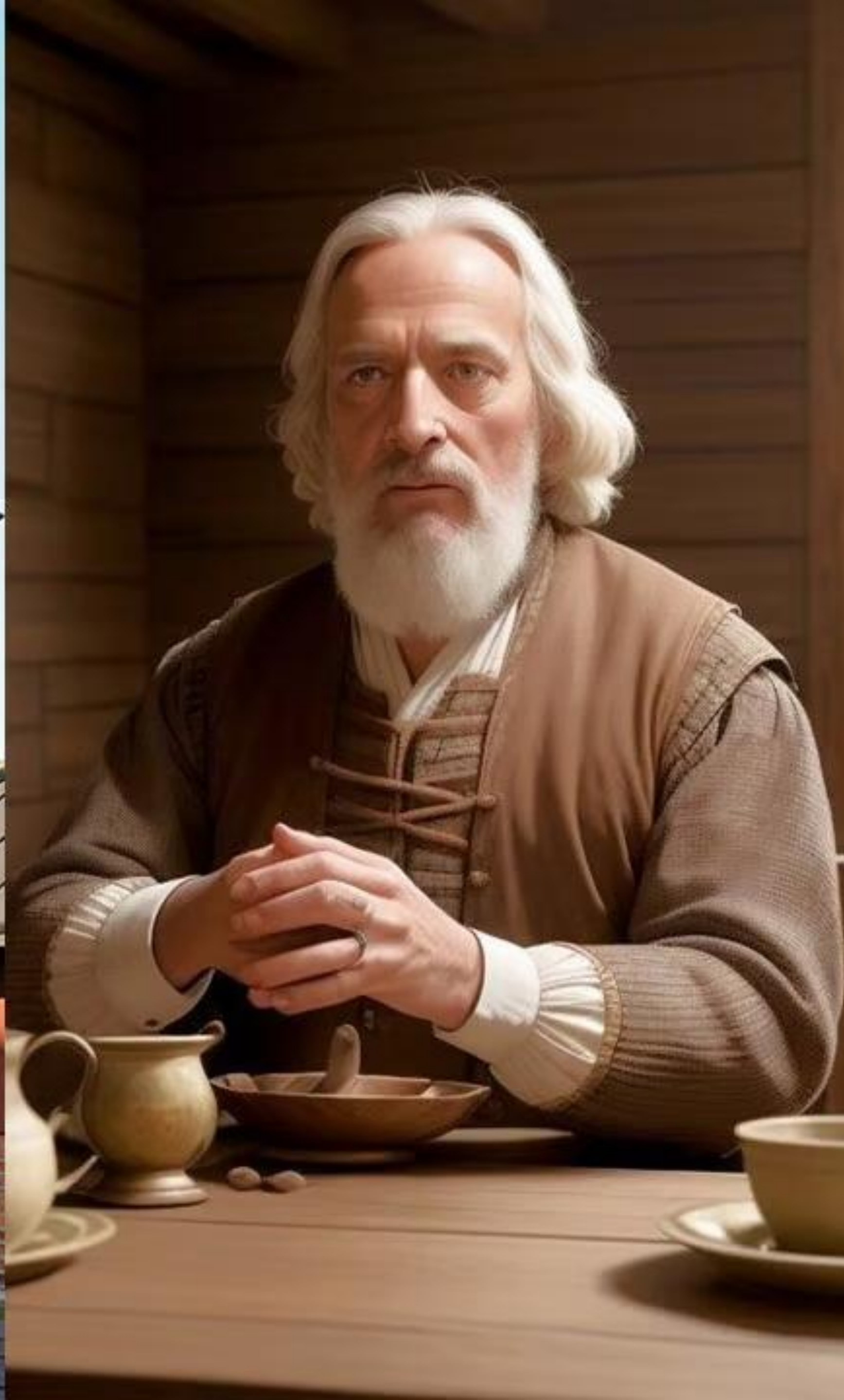

Håtunaleken

Magnus Ladulås dog år 1290 och lämnade efter sig tre minderåriga söner. Sonen Birger Magnusson var tronföljare men endast tio år gammal, vilket gjorde att Sverige en tid framöver regerades av en förmyndarregering, ledd av Birgers förmyndare marsken Torgils Knutsson.

När hertigarna alltså kom till slottet erfor de att kungen hade ändrat sinnelag. Kungen gick själv ut för att möta sina bröder, tog dem i hand samt förde dem in i slottet under de vackraste fraser.

Nyköpingsån

Håtunaleken var en statskupp som ägde rum 1306 och var del av en utdragen konflikt mellan kung Birger Magnusson och hans två yngre bröder hertigarna Erik och Valdemar. Händelserna har fått sitt namn från Håtuna kungsgård där de började den 29 september 1306.

När Magnus Ladulås avled 1290 var hans son Birger Magnusson bara 10 år. Han hade redan som fyraåring valts till tronföljare, och han (och konungariket Sverige) fick nu en förmyndare, marsken Torgils Knutsson.

Hertig Erik (Birgers yngre broder), ett möjligen bättre ämne till kung och en ledargestalt och politiker, försökte skapa ett eget rike omkring Bohuslän, som han fått genom gifte med norska prinsessan Ingeborg, och Halland, i gränsen mellan Sverige, Norge och Danmark. När Torgils Knutsson återvände från det tredje och sista korståget i Finland 1293 hade det inrikespolitiska läget utvecklats till en fejd mellan de tre bröderna där Valdemar stödde Erik mot kung Birger och marsken fortsatte att stötta sin kung.

År 1304 hade hertigarna skrivit under ett dokument som innebar att de inte hade rätt att bedriva egen utrikespolitik och inte skulle vistas vid hovet om de inte blivit kallade. Bitterheten över denna överenskommelse var sannolikt huvudorsaken till Håtunaleken. År 1305 tillfångatogs marsken Torgils Knutsson av hertigarna och han avrättades 1306 genom halshuggning i Stockholm.

Följden blev inbördeskrig, men 1306 hade känslorna svalnat såpass att hertigarna gick med på att erkänna Birgers son Magnus som tronföljare.

Efter hertigarnas död år 1318 tog lagmannen, jämte Mats Kettilmundsson, ledningen i upproret mot kung Birger som ledde till att hertig Eriks treårige son Magnus valdes till kung följande år.

Troligen strax efter midsommar 1318, den 27 juni, intog hertigpartiet Nyköpingshus – och då återfann man hertigarnas kvarlevor, som kunde begravas. Enligt Erikskrönikan skall dock kropparna ha lämnats ut innan Nyköpingshus ens hade fallit. De begrovs i Stockholm.

Håtunaleken i Erikskrönikan

Erikskrönikans knittelvers berättar på rim om hur Håtunaleken utspelar sig. Enligt krönikan inleds händelserna den 29 september 1306, då hertig Erik och hertig Valdemar anlände från en bröllopsfest i Bjälbo till kung Birger på hans kungsgård Håtuna vid Mälaren. De togs emot väl, med stor fest, av Birger, som inte då visste vad försåt hertigarna planerade.

I hemlighet väpnade sig nämligen hertigarnas män, och då kvällen kom tillfångatog de på hertigarnas befallning både Birger och hans drottning. Hertigarna förde först Birger till Stockholm, men släpptes där inte in av det till Birger trogna borgerskapet. Valdemar och Erik tog därför Birger till Nyköpingshus för att där låta honom fängslas. Under all uppståndelse som gripandet fört med sig på Håtuna, hade en hovsven vid namn Arvid Smålänning lyckats undgå hertigarna, och tagit med sig Birgers son Magnus bort från kungsgården.

Kung Birgers son Magnus räddades till Danmark, där han togs om hand av kung Erik Menved. Birger hölls fången till dess att han lovade att dela det dåvarande Sverige med Valdemar och Erik. Han släpptes fri endast efter det att han förlorat två tredjedelar av riket till sina bröder. Dessa händelser blev sedan kända som Håtunaleken.

Även drottning Märta visade sig glad och upprymd: "man sigher at man aldregh saa drotningena swa gladha som tha".

Efter mötesgästabudet, på natten mellan den 10 och 11 december 1317, överrumplades hertigarna av ett kompani armborstskyttar under kungens drots Johan von Brunkow, varvidlag kungen framställde åtgärden som hämnden för Håtunaleken.

I daggryningen gick kungens knektar runt i staden och tog alla hertigarnas överraskade män till fånga.

Hertigarna kastades i Kärntornets runda, ännu bevarade, nedersta hålrum, där de satt fängslade med händerna fästa med bojor vid en stock och med halsjärn fjättrade vid väggen.

Fast besluten lät Birger dock kasta de som motsade honom i fängelse, och lät en skara män ta facklor i händerna för att gripa hertigarna.

År 1317 bjöd Birger sina bröder till stort gästabud vid Nyköpingshus, senare kallat **Nyköpings gästabud**, och försåg vid festen sina bröder ymnigt med mat och vin. Allteftersom kvällen led, och Birger visade god vänskap till sina bröder, blev Valdemar och Erik allt mer druckna, och beslutade sig för att avsluta kvällen. Hertigarna hade ordnats övernattning ute i staden, och när de gått från slottet kallade Birger på sina riddare. Han planerade att gripa sina bröder, men avråddes därifrån av sina riddare. Fast besluten lät Birger dock kasta de som motsade honom i fängelse, och lät en skara män ta facklor i händerna för att gripa hertigarna. Med de ofta citerade orden "Minnes I Håtunaleken?" stormade Birger in i hertigarnas rum, för att sedermera låta dem bli fängslade vid Nyköpingshus. Hertigarna kom aldrig därifrån med livet, men det gick inte mycket bättre för Birger. Riddaren Mats Kettilmundsson samlade västgötar, smålänningar och upplänningar i ett försök att frita hertigarna och straffa Birger. Innan **Birger flydde från Nyköpingshus låste han dock fängelset där hertigarna satt, och kastade enligt krönikan nyckeln i den djupa strömmen.**

Med de ofta citerade orden "Minnes I Håtunaleken?" stormade Birger in i hertigarnas rum, för att sedermera låta dem bli fängslade vid Nyköpingshus.

Hertigarna kom aldrig därifrån med livet, men det gick inte mycket bättre för Birger. Riddaren Mats Kettilmundsson samlade västgötar, smålänningar och upplänningar i ett försök att frita hertigarna och straffa Birger.

Innan Birger flydde från Nyköpingshus låste han dock fängelset där hertigarna satt, och kastade enligt krönikan nyckeln i den djupa strömmen.

Nyköpings Gästabud

Nyköpings gästabud kallas de händelser som utspelades på Nyköpingshus i december 1317, då Sveriges kung Birger Magnusson fängslade sina bröder hertigarna Valdemar och Erik, vilka senare sattes att svälta ihjäl i fängelsetornet på Nyköpingshus. Den främsta källan till händelseförloppet är den högst partiska Erikskrönikan.

Under en resa till Kalmar på hösten 1317 hade Valdemar passerat Nyköping, då kungen inbjöd bägge att i försoningens tecken dricka jul på Nyköpingshus, tillsammans med honom, drottningen och hovet. Hertig Valdemar låg kvar där över natten och blev mycket hjärtligt mottagen. Behövde hans folk något och begärde någon en sak så fick han dubbelt upp, enligt rimkrönikans författare. Valdemar var positivt överraskad över kungens ändrade sinnelag. Han övertalade sin bror Erik att gå med på en bjudning på Nyköpingshus.

När hertigarna alltså kom till slottet erfor de att kungen hade ändrat sinnelag. Kungen gick själv ut för att möta sina bröder, tog dem i hand samt förde dem in i slottet under de vackraste fraser. Även drottning Märta visade sig glad och upprymd: "man sigher at man aldregh saa// drotningena swa gladha som tha". Om natten fick hertigarna sig anvisade sovrum på slottet. Under förevändning att det skulle bli bekvämare än på slottet, hade dock alla hertigarnas män anvisats logi ute i staden Nyköping. När den siste av dem gått ut genom slottsporten, reglades den väl till.

Efter mötesgästabudet, på natten mellan den 10 och 11 december 1317, överrumplades hertigarna av ett kompani armborstskyttar under kungens drots Johan von Brunkow, varvidlag kungen framställde åtgärden som hämnden för Håtunaleken. Detta framställs i källorna som hämnden för en elva år gammal oförrätt varigenom Birger för flera år framöver såg sig detroniserad: "Minns ni Håtunaleken? Alltför väl minns jag den. Den här lär inte bli bättre." I daggryningen gick kungens knektar runt i staden och tog alla hertigarnas överraskade män till fånga.

Hertigarna kastades i Kärntornets runda, ännu bevarade, nedersta hålrum, där de satt fängslade med händerna fästa med bojor vid en stock och med halsjärn fjättrade vid väggen. När Birger nu hade utfört sin plan, slog han enligt krönikan i förtjusning ihop sina händer, skrattade högt och betedde sig som en vettvilling. Han utropande: "Nu haver jag Sverige i min hand!

Bröderna kunde ana att de inte hade någon förskoning att vänta av Birger, så de lät upprätta ett gemensamt testamente efter fem veckor i fängelsehålan. Det daterades den 18 januari 1318 och finns bevarat, där de för sina själars frälsning instiftade kanonikat i Uppsala, Linköpings och Skara domkyrkor och skänkte pengar till kyrkor, kloster och hospital. En av testamentsexekutorerna var Birger Persson. Kort därefter dog de båda i fängelsehålan, enligt traditionen av en plågsam svältdöd.

Under tiden försökte kung Birger erövra Stockholm, men misslyckades, då han hade missbedömt det politiska läget i landet. Trots dansk hjälp kunde Birger inte stå emot upprorsrörelsen som bröt ut till hertigpartiets förmån. När kungen såg att han inte hade någon chans att hävda sig kastade han nyckeln till fängelsehålan, gästabudsnyckeln, ut i Nyköpingsån för att hertigarnas anhängare aldrig skulle finna den.
Hur bröderna dog är oklart; kanske mördades de, kanske svalt de ihjäl. Enligt Erikskrönikan avled Erik först, sedan Valdemar. Lagmannen i Uppland, Birger Persson, var en av de personer som bevittnade hertigarnas testamente, som upprättades den 18 januari 1318.

Bröderna kunde ana att de inte hade någon förskoning att vänta av Birger, så de lät upprätta ett gemensamt testamente efter fem veckor i fängelsehålan.

En av testamentsexekutorerna var Birger Persson. Kort därefter dog de båda i fängelsehålan, enligt traditionen av en plågsam svältdöd.

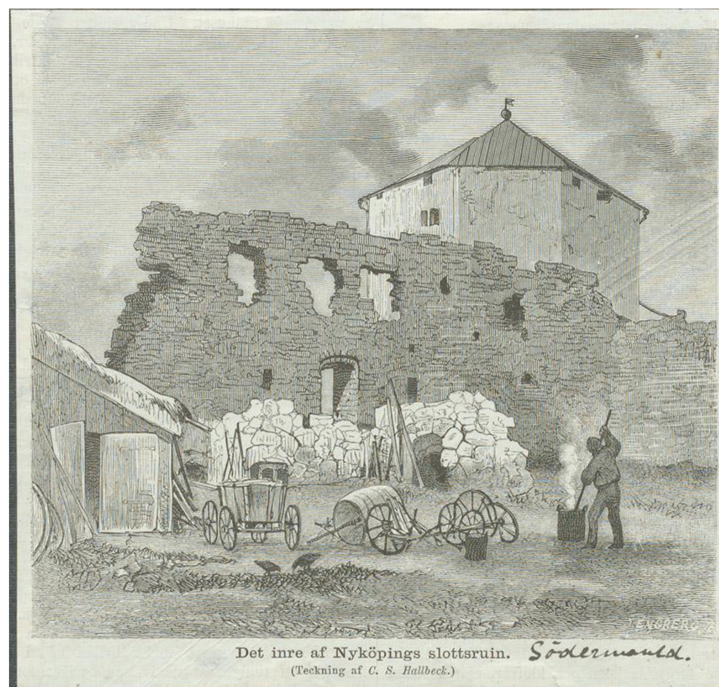

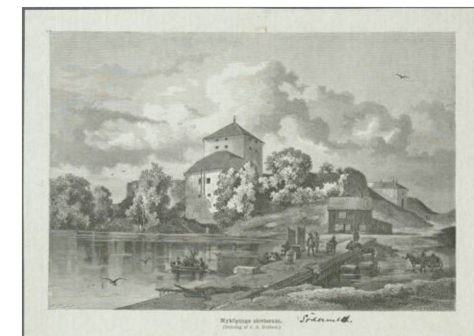
Efterdyningar

Hertig Erik tog makten i Sverige. Han hade redan suverän makt i Halland och Bohuslän, och tack vare giftermålet med Ingeborg hoppades han ärva även Norges krona. Men närheten till Danmark blev ett hot, och danske kungen Erik Menved anföll Sverige och härjade i Västergötland. Hertig Eriks bror Valdemar hämnades i sin tur genom att plundra i Skåne med en styrka av tyska legoknektar. Den norske kungen slöt sig då till den danske, vilket framtvingade att Birger släpptes ur Nyköpingshus efter två års fångenskap.

Under omkring tio år höll sedan bröderna fred med endast mindre intermezzon. Håtunaleken fick slutligen 1317–1318 sin upplösning vid Nyköpings gästabud och händelserna därefter.

Dansscen från Kårspexet 2010: Shangri-la - eller när lösningen till problemet är källan.

Upplands Nation i Uppsala satte 1992 upp studentspexet Hawtnaleek (Håtunaleken, med undertitlarna "I Djupa Källarvalven" eller "Bakom Lyckta Dörrar" eller "Fågel Fisk eller Mittimellan") som ett led i nationens 350-årsfirande. Spexet hämtade stora delar av handlingen ur Erikskrönikan och visade, som sig bör med studentspex, den "sanna" historien om Håtunaleken och Nyköpings gästabud. Totalt gavs 14 föreställningar på Skandiascenen (nuvarande Reginateatern). Elva av föreställningarna gavs för utsålda hus.

